

## **IDAAMU OJU OJO JE IDAAMU ETO OMODE**

Atumo ede ti agbekele asokagba ti gbo-gb0-gbo iroyin ni a gbe kale pelu awon ogbontarigi onimo nipa oju ojo. Awon ogbontarigi onimo nipa oju ojo ti awon odo kaakiri agbaye n se atona re, lai ni erongba lati jere ninu, ti won n tumo ayipadaoju ojo, iwadi ati ilaniloje si opolopo ede (orisirisi ede) ki awon le ba opolopo odo soro ati awon olori pelu.

Awon ogbontarigi onimo nipa oju ojo ti se atumo iroyin (report) UNICEF si orisirisi ede ti kii se ede apapo agbaye (United nations). Awon orile-ede apapo agbaye nipa oro omode (UNICEF) fi aaye gba erongba/agbekale yii sugbon o ye ki a mo pe awon ogbontarigi onimo nipa ojuse lori irumo ede yii. Apapo agbaye lori oro omode (UNICEF) ko gba ojuse lori bi itumo ede yii se pe to. Ninu igbiyanju lati je ki opo eniyan pelu oniruuru ede ni imo nipa iwaadi yii. UNICEF (ajo agbaye lori oro omode) gba tayotayo lati ran ogbontarigi awon onimo nipa oju ojo lowo lati mu ki itumo ede yii ko wa fun teru tomo.

### **Isonisoki ti Alase**

Idaamu oju ojo ni sise oriki eto omoñiyan ati eto omode ni iran yii, o si ti bere sii maa ni ipa buburu lori wiwa lalaafia awon omode laagbaye.

Ninu oye ibo ati bawo ni awon omode ni pataki se le se agbako idaamu se pataki se pataki si iru iha ti a o ko sii imo nipa idaamu oju ojo fun awon omode fun wa ni agbajopo oye akoko bi awon omode se n ni idojuko ati ifaragba si ipa ti iyato oju ojo n mu wa, lati le mo igbese ti o ye ki a koko gbe fun awon ti ijamba le tete kangun si, ki a si ri pe nigbeyin gbeyin a fi awon omo wa sile si aye rere ti o see gbe.

### **Dide ati Kikoja gbedeke Ifilede bebe aye**

A ti n koja ibi ifilee bebe aye gege bi eto idasile, ati ayipada oju ojo.

Ati bi a se n ba afefe ile, omi at okun je. Ewu oju ojo ati agbegbe, eru ati wahala ni o ti n mu ijambe ba wiwa ni alaafia omo eniyan lagbaye. Bi a ti n koja awongbedeke yii, bayii naa ni igbarale eto oju ojo n ni ewu si, lori eyi si ni olaju ti n dagba ti o si n gbile. Awon omode aye ode oni ko wa le gbarale awon ipo oju ojo ti ko daju yii mo, won si gbodo wa woroko fi se ada ninu iriri aye ti o n bo wa lewu ti ko si daju ni awon odun ati akoko ti o n bo.

Lilo ipinnu to kole ti awon nipa ayika. Iroyin yii fi eri tuntun lagbaye lori omode meloo ni o wa ninu ewu ojo ati ijamba agbegbe eru ati wahala.

### **Isele ojiji ati eyi ti o sunmo ojiji**

Okoo-le-legberin millionu omode (ilata omode lagbaye) ni o wa ninu ewu afefe ooru. Eyi tun seese ki o buru sii bi afefe agbaye ba se n gbona sii, ti oju ojo si wa ni ipo ti enikeni ko le so ni pato ohun ti o le sele. Odun (ti o koja) 2020 je odun ti a ti fi gbedeke kan pe o gbona ju lagbaye.

Egberun lona egberun lona egbeji (400 Million) idamefa omode ni o wa ninu ewu iji lile. Eyi seese ki o buru sii bi iji lileti o lagbara (Ipele kerin ati ikarun-un) se n po sii ni sise-ntele, owo ojo lile n po sii, iji si n sun si ipele miran.

Egberun lona egberun lona oodunrun o le ogbon (33omillion) omode (Idameje awon omode ni agbaye) ni o wa ninu ewu omiyale isan omi odo. Eleyii seese ki o tun buru sii bi ipele oju ojo se n yo ati bi ipele omi se n po sii bi ooru aye se n po si i.

Egberun lona egberun Oji-le-nigba omode (Idamewa Omode) wa ninu ewu ikun omi eti okun. Eyi seese ki o tun buru sii bi omi okun ti n po sii, pelu atubotan iji lile.

### **Ilosokepupo – Ibere**

Egberun lona egberun lona okoo le ni eedegberun (Omode ti o le ni idameta omode ni agbaye) Eleyi seese ki o buru sii bi oju ojo se n yipada ti ogbele, wahala omi, aigbojuduro akoko ati bi a se n nilo omi se n po sii ti o si n yori si idinku omi inu ile.

Egberun lona egberun lona ogorun mefa omode (Ida merin omode ni agbaye) ni won wa ninu ewu arun inu omi, gege bii iba ati denge, laarin awon yoku. Eleyii seese ki o buru sii gege bi oorun ba se n mu si ati ipo oju ojo fun efon ati awon kokoro ti o n gbe arun kiri.

### **Ibaje Ayika ati Wahala**

Egberun lona egberun lona egberun meji (bilionu meji) ida mesan ninu ida mewa omode lagbaye ni o wa ninu ewu ibaje afefe eyi ti o ga pupo bii  $10\mu\text{g}/\text{m}^3$ . Eleyii seese ki o buru sii afi ti adinku ba de eefin oko ati ibaje ategun.

### **Aarun di ni okoo/Egberun lona egberun**

Egberun lona egberun marun-un din ni okoo omode (815 million) O le ni idasimeta awon omode lagbaye ni o wa ninu ewu fif oje ba afefe je nitori airi aabo si afefe, omi, ile ati ounje bibaje. Eleyii seese ki o buru sii lai si ipese ounje, ounje jije ati atunlo awon nnkan ti o nii se pelu oje (lead).

Awon omode wa ninu ewu ipalara si oju ojo ati ayika ju agbelegbe fun awon idi yii.

Won wa ninu ewu ipalara ohun ti a foju ri, won ko si le daya ko eru bii ekun omi, ogbele, iyipada oju ojo ati afefe oorun gbigbona.

Won wa ninu ewu wahala iwolo eya ara, awon majele, bii oje ati awon nnkan ti o n ba afefe je, o ni ewu fun omode ju agbalagba lo, bi ijamba re ko tile po.

Won wa ninu ewu iku ti a ba fi wo ti agbalagba lowo arun eyi ti afefe buburu le se arun eyi ti afefe buburu le se okunfa re, gege bi iba ati denge.

Won sese n bere aye won ni, ohunkohun ti o le mu won se aini ohun rere nipase ibaje oju ojo ati ayika ni igba kekere won le je ki won so anfaani ojo aye nu.

Ibajade esi yi tun se agbeyewo fun igba akoko iye omo ti o n gbe agbegbe ti o ni ipalara onibeji oju ojo ati ipalara agbegbe.

Ibi ti a fe wo ni pataki ni pe iru awon ewu yii maa n ba ara won rin ni. Iru ewu oju ojo ati agbegbe yii, eru ati wahala kii kan daa wa, Ogbele ati ekun omi, oju ojo lile pelu wahala agbegbe miiran maa n kowoo rin. Iru ewu yii maa n po sii, o si, o si maa n se iyasoto awon ti o ni ati awon ti ko ni ni awujo, ni eyi ti o n je ki aidogba po sii, won tun ni ipa lorii awujo oselu ati ewu ilera lai yo arun COVID-19 sile. Ayorisi ewu ajorin yii maa n je ki apakan awon ti o wa laye maa ninu ewu buburu ti osi fi awon omode si ibi ti o lewu – nipa bayii, o n se adinku ohun ti won le da ni ojo iwaju.

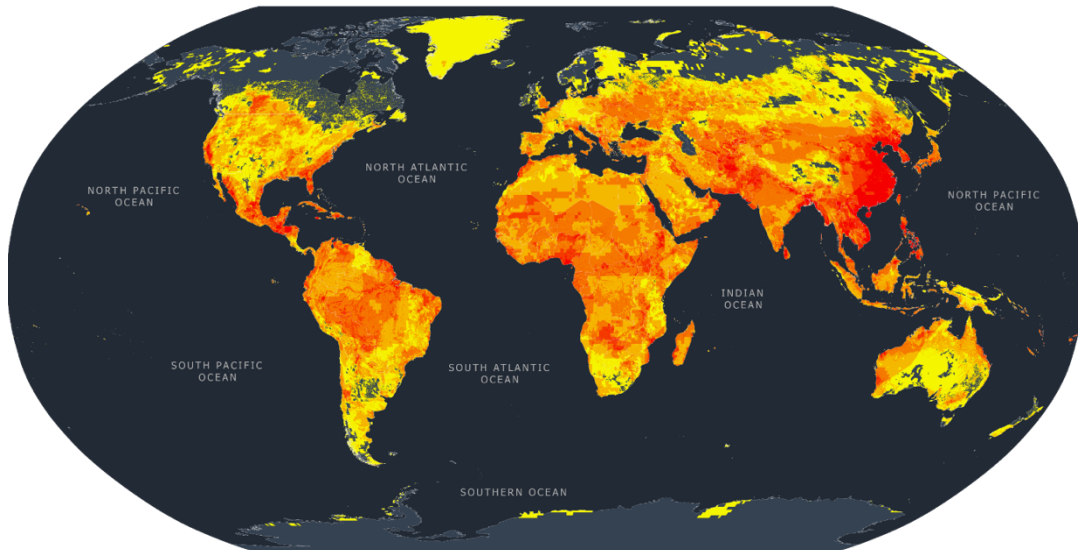
#### **Koko data fun awon ewu ti won jo n rin**

- O feree je pe gbogbo omo ni aye ni o wa ninu ewu iyipada oju ojo ati wahala agbegbe, eru ati wahala. Egberun lona egberun lona egberun meji o le die (2.2 billion) awon omode ni o wa ninu ewu o kere ju meji ninu awon ewu oju ojo wahala agbegbe eru ati wahala.
- Egberun lona egberun lona egberun o le ni okan ati aabo (1.7 billion) awon omode ni o wa ninu ewu o kere ju meta ninu ewu ojo, ewu agbegbe, eru ati wahala ti won jo n rin.
- Ota din mewaa din ni egberun (850 million) omode ni o wa ninu ewu o kere ju merin ninu ewu oju ojo ati wahala agbegbe, eru ati wahala.
- Egberun lona egberun lona Okoo le loodunrin o le mewa million (330 million) omode ni o wa ninu ewu o kere ju marun-un ninu awon arun oju ojo ati wahala agbegbe, eru ati wahala ti won jo n rin.

Egberun lona egberun lona ogorun awon omode ni won wa ninu ewu o kere ju mefa ninu awon arun oju ojo, ewu agbegbe, eru ati wahala.

Aworan afihan aye-Maapu

**Map 1**



Iye igbe ewu, eru tabi wahala

O ga gan an (25)

O ga (4)

O mo niwon (3)

Aworan aye (maapu) yii pa data lati World Resource Insitiute (WRI), United Nations Environment (UNEP); The Global Assessment Report, UNDRR; The Center for International Earth Science Information Network (CIESIN); The Malaria Atlas Project; Messina et al.; Kraemer et al.; The Climate Research Unit, University of East Anglia; The Atmospheric Composition Analysis Group; and UN World Population Prospects (2019 revision).

Aini anfani awon omode si itoju to peye gege bii ilera ounje daradara, eko to peye ati aabo ni awujo maa n je ki won wa ninu ewu. Kii kan se pe oju ojo ati ewu agbegbe n pa anfaani awon omode lati ri itoju to dara nikan sugbon o tun n din agbara ifayaran ati agbara idena arun ku, eyi maa n mu ki awon wa ninu ewu oju ojo ati agbegbe. Nipa bayi agbekale arun ti yoo maa yo lara iran mura a wa sele, ti yoo si maa ti awon omo ti o ba bo sinu ewu yii sinu ise ati osi sii, eyi si maa n mu ki won ni iriri ti o le mu emi won bo sinu ewu.

Ona abayo kan gbogi si Idaamu oju ojo ni adinku awon afefe to lewu si ibi ti o ye, eyi ti yoo je ki aye ki o ma ni afefe buburu mo ni odun 2050, ni ona ti afefe gbigboona ko ifi ni koja 1.5°C.

Sibesibe ayipada oju ojo le gba ona to je pe o le gba odun gbooro bii ogun, ogbon tabi ju bee lo ki ayipada to de, eyi yoo si ti pe ju fun awon omode ode-oni. Afi ti a ba farasi atunse awujo fun awon omode egebrun lona egberun lona egberun bii merin aabo (4.2 billion) omode eyi ti a o bi ni bi ogbon odun si isinyin yii. Won o doju ko ewu si iwalaaye won ati igbaye-gbadun won.

Gbogbo ona lati mu iyato to gun wa, gbodo wa lori agbayewo to gunmo, to yanrannti nipa iru oju ojo ewu agbegbe, eru ati wahala si bi ewu ti le wu awon omo wonyi to. Ninu o ye awon ewu ti o le wu omode, o se pataki si oye oju ojo ati ewu agbegbe bi o se lekan igbaye-gbadun won ati iwalaaye won. Esi yii pese agbekele,irinse ati agbeyewo akose ni gbogbo agbaye ti omode fi wa ninu ewu ati ijamba si oju ojo ati ewu ayika, eru, wahala, lati le mo kini o ye ki a koko se fun awon ti ewu le tete wu.

Lilo irinse ati wo ewu ti o le wu omode (CCRI) Esi yii je apapo awon ti won n iwadi eri tuntun pelu data lori omode ti ewu le wu lati wo awofin iwoye ewu oju ojo bi omode yoo se wo o.

CCRI yii je atoka orisirisi ohun ti o le fa eru eyi ti o setan lati wo ohun ti omode mo si orisirisi ewu oju ojo ati agbegbe, eru ati wahala. O je agbekele to ni orisirisi irinse ti a yan lati soju iwoye orisirisi ipin ti o nii se pelu igbaye gbadun awon omode pelu afojusun awon awon ipa ti o le je afisi tabi ki o buru sii Aifi aaye gba omode ninu erongba ohun to je mo idaamu oju ojo, eru ati wahala.

Awose yii ni ipin ati ipa orisirisi nibi ti irinse CCRI yoo to di kiko nipa mimu awon atona kookan papo ninu opo meji.

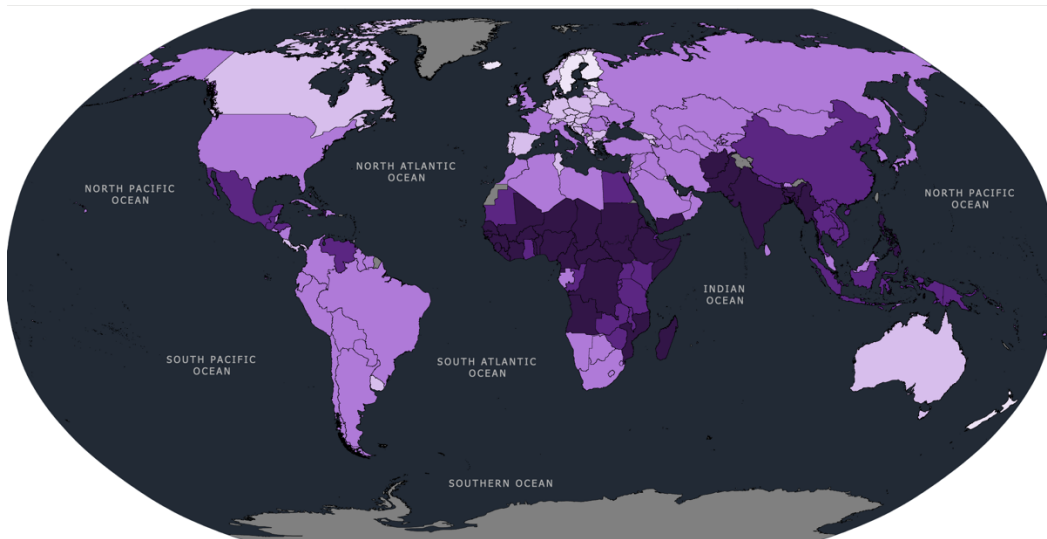
- **Opo Kin-in-ni**

O n won ewu ifarakinra si oju ojo ati eru agbegbe ati wahala

- **Opo Keji**

O n won ewu ti o le wu omode.

**MAP 2 CCRI**



\* O gbona gan

\* O gbona

\* O mo niwon

\* Kosi data

CCRI yii ni a po po pelu orisirisi atona ti o la gbogbo ewu oju ojoati wahala agbegbe, eru ati wahala bee na ni ewu ti o le wu omo. E wo esi to kun fun alaye.

Ni agbaye, o fere je pe egberun lona egberun lona egberun (1 billion) omo (elegbe idaji omode ni agbaye) n gbe ni ibi ti ewu gidigidi ti le wu won.

Bakan naa

Awon ti ewu n wu pupo ju ko fi bee ni nnkan se pelu idasile ewu oju ojo ju. Awon orile-ede metalelogun ti ewu ti n wu won ju ko da ju idamewa wahala ewu afefe yii lo. Awon orile-ede Mewaa ti o fara gba ju ninu wahala ewu oju ojo yii ko da ko ida kan tan ninu ida ogorun wahala ti o fa ewu inu afefe ni agbaye.

- O fere je pe orile-ede (Mokandinlogbonninu metalelogbon) ninu awon orile-ede ti ewu n wu ju ni a n pe ni eni ti ko daran ti oran ba.
- Idamerin (Mejo ninu Metalelogbon) ninu awon ti ewu n wu ju wa ninu ewu igba kuro nipo won pelu ida marun-un ninu ogorun ti ko ni ibi gbe mo.
- Ikankan ninu awon orile-ede ti ewu n wu ju yii ni o ni anfaani to ni itumo greather than 80%) lati dasi oro aabo ati amulo ona DRR bi Sendai ti gbe e kale.
- Enu ida ogoji ninu awon orile-ede ti ewu n wu ju lo ti menuba omode ati tabi odo ninu ohun ti won sapejuwe lati kan orile-ede wonyii (NDCs).
- Awon orile-ede ti ewu n wu ju yii kan n gba 9 billion dollars ni pe a ba so ti agbaye bi a se n yan owo fun won, lopolopo igba ninu form ODA, lori iwadii afefe to mo, idagbasoke ati sise nnkan jade.
- Opolopo won (mejidinlogun ninu metalelogbon) ninu awon orile-ede won wa ninu ewu julo ni ko ni ago awon alabojuto fun bi alaafia ategun ti won n lo ti ri ida mewaa ninu ogorun lo n gbe ibuso bii aadota si ibi awon alebojuto afefe rere.

Ona abayo kan gbogi ni pe ki won di eefin ti o n yo ni agbegbe naa ku. Sibesibe, opolopo igbese ni o le se adinku fifi oju wina ewu ati iji sofin fun awon omode, eyi ti o ledin ewu oju ojo ku. Fun apeere.



Idokowo ti o n ran riri omi daradara ni tosi, ati imototo (WASH) awon iranlowo yii le din wu oju oko ku jojo fun opolopo omo.

Mimu ki omi gidi ati imototo wa (WASH) gege bi apeere ipese opolopo omi mimo ni agbegbe to sunmo onikaluku, ninawo le orisirisi orisun omi, titun omi se ni ona ti yoo fi mo gaare ati biba awon ara oja agbegbe se papo, ki awon ile ise aladaani si rii pe won gbe omi mimo kale pelu eto gbogbo lati rii pe a ko so omi naa di aimo eyi ti yoo mu ki ewu oju ojo dinku. Eyi tun le je ona gbigbe omi pamo fun lilo ati orisirisi imo nipa bi a se le le omi ki a si tun ri i lo laarin orile-ede si omiran ati laarin orile-ede kan na. Idaabobo ati abojuto orisun omi. Ni awon ara agbegbe kan ba se ni lokan to lati daabo bo agbegbe won ni ilo omi o fi ara kinra pelu eto WASH.

Ninawo so ohun ti yoo mu eto eko jade ni ona t abayo re dara yoo din weu oju ojokun fun egberun lona egberun okoo le ni igba o din marun-un awon omode.

Ninawole eto eko ti o peye ni opolopo atubotan ti o lere pupo. Igberu eko ti o je opakutele imo ati oye yoo je ki ewu oju ojo ko dinku amaa je ki ilo eefin ti ko nilo dinku, o tun le din eko aabo ku, bee gege ni anfaani nipa imo computa, ibadogba omo eniyan (lati igba ewe de igba odo) bakan naa ni fun awon omo ti aya ara won ko da pe ti won si maa n gbe won segbe. Riri si eto eko tun le je riri pe eko ti o ye koro ni awon omo ri gba bii pipese ayika ti ko lewu ti o si rewa, awon oluko to dangajia ti o si ri iwuri ati lilo ede ti awon akekoo gbo. Eyi tumo si pe ki a maa ko awon akekoo ni sayensi lori ewu iyipada oju ojo, ki a gbe eleyii wo inu wto eko ti ijoba fi owo si ki a ko awon omo (korikuloomu). Won ni lati se aseyege laye. Eleyi ni awon nnkan ti won ni